

حاج شیخ

زمانه و زندگی آیت‌الله عبدالکریم حائری یزدی

مؤسس حوزه‌ی علمیه‌ی قم

www.ashab.ir

- سرشناسه: فیاضی، عمادالدین، ۱۳۴۴-
عنوان و نام پدیدآور: حاج شیخ: زمانه و زندگی آیت الله عبدالکریم حائری یزدی، مؤسس حوزه علمی قم / تالیف: عمادالدین فیاضی، محمدرضا تمری.
مشخصات نشر: تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، ۱۴۰۲.
مشخصات ظاهری: ۶۲۰ ص.؛ مجوز، جدول، نمونه.
فروست: مرکز اسناد انقلاب اسلامی؛ ۶۰؛ شخصیت‌ها: ۱۳.
شابک: ۸-۰۵۳-۲۷۱-۱۱۲-۵۷۱-۴۰۰۰۰۰۰ ریال
- وضعیت فهرست‌نویسی: فیفا
یادداشت: کتاب حاضر با عنوان "زندگی‌نامه و شخصیت اجتماعی سیاسی آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری (مؤسس حوزه علمی قم)" تالیف عمادالدین فیاضی توسط مرکز اسناد انقلاب اسلامی در سال ۱۳۷۸ منتشر شده است.
- یادداشت: چاپ دوم.
یادداشت: کتابنامه: ص. [۵۶۳] - ۵۷۵.
یادداشت: نمایه.
- عنوان دیگر: زمانه و زندگی آیت الله عبدالکریم حائری یزدی، مؤسس حوزه علمی قم
عنوان دیگر: زندگی‌نامه و شخصیت اجتماعی سیاسی آیت الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری (مؤسس حوزه علمی قم)
- موضوع: حائری، عبدالکریم، ۱۳۳۸-؟ - ۱۳۱۵ - سرگذشت‌نامه
موضوع: مجتهدان و علما - - سرگذشت‌نامه
موضوع: Ulama—Biography
- شناسه افزوده: تمری، محمدرضا، ۱۳۶۰-
شناسه افزوده: مرکز اسناد انقلاب اسلامی
رده‌بندی کنگره: BP ۵۵/۳
رده‌بندی دیویی: ۲۹۷/۹۹۸
شماره کتابشناسی ملی: ۹۴۰۰۰۶۶
وضعیت رکورد کتابشناسی: فیفا

عنوان: حاج شیخ: زمانه و زندگی آیت‌الله عبدالکریم حائری یردیی مؤسس حوزه‌ی علمیه‌ی قم

تألیف: عمادالدین فیاضی - محمدرضا نمری

نوبت چاپ: دوم با اضافات، پاییز ۱۴۰۲

شمارگان: ۲۰۰۰ قیمت شومیز: ۴۰۰۰۰۰۰ تومان قیمت گالینگور: ۵۰۰۰۰۰۰ تومان

حروف‌چینی و لیتوگرافی: مؤسسه فرهنگی هنری و انتشارات مرکز اسناد انقلاب اسلامی

چاپ و صحافی: چاپخانه مرکز اسناد انقلاب اسلامی

شابک: ۸-۰۵۳-۲۷۱-۶۲۲-۹۷۸

ISBN: 978-622-271-053-8

کلیه حقوق این اثر برای ناشر محفوظ است.

این اثر با کاغذ حمایتی چاپ و نشر شده است.

نشانی: تهران، خیابان شریعتی، نرسیده به میدان قدس، روبه‌روی پمپ بنزین اسدی، پلاک ۱۹۵۴،

مرکز اسناد انقلاب اسلامی. صندوق پستی ۱۹۳۹۵/۳۸۹۶ تلفن: ۲۲۲۱۱۱۹۴ تلفکس: ۲۲۲۱۱۱۷۴

www.irdc.ir

فهرست مطالب

۱۵	مقدمه چاپ دوم
۲۱	مقدمه چاپ اول
۲۵	پیشگفتار

فصل اول:

۳۳	اوضاع ایران در دوران آیت الله خاتمی
۳۵	انقلاب مشروطه
۳۷	جنگ جهانی اول
۳۸	کودتای ۱۲۹۹
۳۸	شکل گیری نهضت ها و جنبش جنگل
۴۰	تبعید مراجع نجف به ایران
۴۱	جمهوری رضاخانی
۴۲	سلطنت رضا شاه و اقدامات ضد دینی

فصل دوم:

۴۵	نگاهی به زندگی و دوران تکوین شخصیت حاج شیخ
۴۷	دوران تکوین شخصیت
۴۷	پیشینه ی خانوادگی

۴۸ آغاز تحصیلات
۴۹ ادامه‌ی تحصیل در عتبات عالیات
۵۲ استادان آیت الله حائری
۶۴ اجازات حاج شیخ
۶۹ اجازه علامه نجفی به آیت الله حائری
۷۱ ازدواج و اهل بیت آیت الله حائری

فصل سوم:

۷۵ خصوصیات اخلاقی و توجه به شعائر مذهبی
۷۷ ۱- اهتمام به تهذیب اخلاق طلاب
۷۸ ۲- همنشینیم با طلاب
۷۹ ۳- احترام به محدثان و زیردستان
۷۹ ۴- پرهیز از دنیا
۸۰ ۵- توجه حاج شیخ به فطرت اولیه
۸۰ ۶- قناعت در زندگی
۸۱ ۷- ساده‌زیستی حاج شیخ عامل جدایی شیخ محمدرضا اصفهانی
۸۲ ۸- رسیدگی به فقرا و بیماران
۸۳ ۹- تهیه‌ی دارو برای بیماران
۸۴ ۱۰- خودداری از صرف شام تا رفع مشکل نیازمندان
۸۴ ۱۱- فراهم کردن دوا، غذا و دغال
۸۵ ۱۲- پرداخت بدهی طلاب
۸۶ ۱۳- حق شناسی
۸۶ ۱۴- توجه به علم‌آموزی
۸۷ ۱۵- وسعت نظر و فروتنی در برابر اهل علم
۸۸ ۱۶- نصیحت‌پذیری
۸۸ ۱۷- شوخ طبعی

- ۱۸- کسی نمی فهمید او مرجع تقلید است ۸۸
- ۱۹- روابط حاج شیخ با طلاب ۸۹
- ۲۰- حاضر جوابی ۸۹
- ۲۱- زهد و پرهیزگاری ۹۰
- ۲۲- دوری از دنیا سفارش به تقلید از نائینی ۹۰
- ۲۳- عدم استفاده از سهم امام ۹۱
- ۲۴- دوری از حبّ جاه و مقام ۹۱
- ۲۵- متواضع و فروتن ۹۲
- ۲۶- توجه به بیت المال ۹۳
- ۲۷- توجه به حقوق همسر ۹۳
- ۲۸- بخشندگی و ایثار ۹۳
- ۲۹- پرهیز از ریاکاری ۹۴
- ۳۰- ایستادن حاج شیخ در صف مسلمانان ۹۵
- ۳۱- فروش عبا ۹۵
- ۳۲- تو از مرتضی بالاتری، تو فرزند فاطمه هستی (احترام به سادات) ۹۶
- ۳۳- آبگوشت دوغی ۹۷
- ۳۴- توجه به ظاهر ۹۸
- ۳۵- صراحت بیان ۹۸
- ۳۶- نماز شب حاج شیخ ۹۹
- ۳۷- شهریهی حاج شیخ ۱۰۰
- ۳۸- تأمل و تفکر در مسائل ۱۰۱
- ۳۹- گذشت از حقوق شخصی اما مرجعیت نه ۱۰۱
- ۴۰- جمله‌ای از مؤسس حوزه‌ی علمیه‌ی قم به یک شخص وسواسی ۱۰۱
- ۴۱- اخلاص حاج شیخ ۱۰۲
- ۴۲- احترام حاج شیخ به استاد ۱۰۳

مقدمه‌ی چاپ دوم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ تُؤْتِي أُكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا...

خداوند سبحان به پیامبرش محمد بن عبدالله (ص) فرمود: آیا ندیدی خدا چگونه مثال زد: سخن پاک مانند درختی پاک است که ریشه‌اش استوار و شاخه‌اش در آسمان است، میوه‌اش را هر دم به اذن پروردگار می‌دهد... (ابراهیم/ ۲۴ و ۲۵).

خداوند بزرگ هنگام صحبت انسان پس از گفت‌وگو با ملائکه و آموزش اسماء (رموز هستی) به انسان و استقرارش در زمین، از صاحب کلمات گرداند «فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ...»: سپس آدم از پروردگارش کلماتی را دریافت نمود (بقره/ ۳۷).

خداوند منان به مؤمنان فرمود... «وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» و کلمه‌ی خداست که برتر است و خدا شکست‌ناپذیر حکیم است (توبه/ ۴۰).

و خداوند قادر متعال چنین اراده فرمود: «وَيَمْنَعُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ»: و خدا باطل را محو و حقیقت را با کلمات خویش پابرجا می‌کند (شوری/ ۲۴). حضرت حق با ولایت تامه‌ی خود برجستگانی از خلاق را نماد و تجسم کلمه ساخت تا خلیفه‌ی او باشند: «أَمَّا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ...» مسیح عیسی ابن مریم (ع) پیامبر خدا و کلمه اوست (نساء/ ۱۷۱).

پیامبر خاتم که درود خدا بر او خاندان مطهرش باد، مقصد آفرینش شد «الْوَلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْأَفْلَاكَ»: گر تو نبودی جهان‌ها را نمی‌آفریدم. چون او سایه‌سار مهربانی: «وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» (انبیا/ ۱۰۷) و او صاحب منش و روش و رفتاری والا و عظیم است: «وَإِنَّكَ

لَعَلِّي خُلِقْتُ عَظِيمًا» (قلم / ۴).

حضرت سبحان از آدمیان خواست چو نیکویان و سرآمدان باشند: «لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ» (احزاب / ۲۱) و پیامبر نمونه و الگویی شایسته برای شما است و تداوم این راه نیازمند راهبرانی از جنس کلمه‌الله، خلق عظیم و مهربانی است تا نظام خلافت الهی را پاس دارند و راه جویان را به سعادت و نکویی رهنمون باشند.

خداوند علیم و حکیم از جماعت مؤمنان خواست: «... فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ»: چرا از هر گروه از ایشان دسته‌ای سفر و کوچ نکنند تا در کار دین دانش اندوزند و چون بازگشتند قوم خود را راهنمایی کنند و بیم دهند... (توبه / ۱۲۲).

در درازای تاریخ این سنت جریان داشته است و پیشتازانی طلایه‌دار روشنایی و هدایت می‌شدند تا اینکه نظام معرفتی و تربیتی اهل بیت علیهم‌السلام این رسالت در شکلی کامل‌تر بر دوش عالمان عارفان متعهد و راهبران پارسا قرار گرفت.

و در آستانه‌ی قرن اخیر نیز با طلوع ستاره‌ای درخشان در آسمان فرهنگ و دیانت حرکتی نوین آغاز شد و به دنبال آن سرزمین ایران و مردم آن تاریخ‌ساز شدند. روز اول فروردین ۱۳۰۱/۱/۱ خورشیدی با ماوا گرفتن شیخ عبدالکریم در پناه بارگاه معصومانه‌ی بانوی کرامت و طهارت حضرت فاطمه معصومه (سلام‌الله علیها) مدرسه‌ی فقه، حدیث و فلسفه‌ی قم رویشی نو یافت، به مرتبه‌ای که حوزه‌ای با بیش از دوازده قرن پیشینه‌ی پرافتخار، جلوه‌ای دگر پیدا کرد و فرزندگان، آن را تولدی جدید یافتند و به‌حق آن را تأسیس و بنیان‌گذار آن را شیخ مؤسس نام نهادند.

حضرت آیت‌الله العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری یزدی با اندوخته‌ای وزین و ثمین از میراث علمی و اخلاقی بزرگان حوزه‌ی کربلا، سامراء، نجف و چندین دهه تدریس و پانزده سال مدیریت حوزوی در سلطان‌آباد (اراک) حوزه‌ای جدید با گستردگی علمی و متناسب با نیازهای زمان و معطوف به نتیجه و ثمربخشی اجتماعی و فرهنگی، بنیان نهاد.

بدون تردید موقعیت مکانی قم و سابقه‌ی بیش از ۱۲۰۰ ساله‌ی حوزه‌ی علمیه‌ی آن و وجود بارگاه حضرت معصومه (س) و نزدیکی آن به مرکز سیاسی کشور و قرار گرفتن

در کانون تردد و مسیرهای مواصلاتی بسیاری از مناطق و شهرها، عاملی مؤثر و ممتاز در توفیقات جناب ایشان بوده است. همچنین وضعیت سیاسی کشور و حوادث پس از انقلاب مشروطه و عوارض جنگ جهانی اول و ضعف خاندان قاجار و کودتای ۱۲۹۹ رضاخان و رفت و آمدهای سیاسیون و انقلابیون و علمای تبعیدی عراق به قم، این جایگاه را تقویت کرده است. اما ویژگی های شخصیتی آیت الله حائری یزدی نقش تعیین کننده ای در تشکیل، توسعه و ماندگاری حوزه علمیه قم داشته است، که به اختصار به مواردی اشاره می کنیم:

اول: صفای باطن و بی آلاچی و عدم تعلق به اعتبارات علمی و اجتماعی، ممتازترین این ویژگی های است که در صفحات کتاب نمونه های فراوان از این دست را می بینیم.

دوم: هجرت و عدم وابستگی به هیچ نقطه ای هرچند با امتیازات برجسته مثل اعتبار مقدسه.... نکته ای شاخص و کم نظیر در زندگی حاج شیخ است. هجرتی از هجده سالگی به کربلا و سپس سامراء و در ادامه به نجف، کربلا، سلطان آباد (اراک)، نجف، کربلا، سلطان آباد و تا پایان عمر در قم که حکایت از رسالت مداری و وظیفه محوری و گریز از ظواهر و حاشیه ها و ابتلائات دنیایی و عبور از موانع دارد.

سوم: نظم، برنامه، سازماندهی امور و استفاده از همه ی ظرفیت ها برای رسیدن به هدف که در زوایای زندگی جناب شیخ دیده می شود.

چهارم: هوشمندی، تحمل، رفتار و عکس العمل های مدبرانه، عقلانیت و حکمت، پرتکرارترین داوری در مورد زعامت حاج شیخ است و روایت های گوناگون در کتاب شاهدهی بر این مدعاست.

پنجم: تواضع، ساده زیستی، صداقت، مقدم داشتن دیگران و صمیمیت، خوش اخلاقی و شوخ طبعی، سربازان بی نام و نشان و ابزار کارآمد در توفیقات اویند.

ششم: مردم داری و احترام به همه از علماء و طلاب گرفته تا مردم عادی از فقیر و غنی، صاحب نام و اعتبار و غیره و کسب اطلاع از وضعیت زندگی و مشکلات آنان و تلاش برای رفع آنها که موجب محبوبیت و اعتماد و همراهی طبقات مختلف با اوست.

هفتم: تأسیس دو بیمارستان و پل و سد روی رودخانه و ساخت قبرستان جدید و خانه برای فقرا و رساندن کمک های مختلف به نیازمندان در کنار ساماندهی امور حوزه و معیشت

طلاب و تعمیر و تکمیل مدارس و ایجاد بناهای جدید نشان از مسئولیت‌شناسی اجتماعی و تحرک و تلاش تحسین‌برانگیز در این عرصه است.

هشتم: زمان‌شناسی و آگاهی از موقعیت و حفظ اولویت‌ها و رعایت اهم و مهم و تمرکز بر هدف و پذیرش بسیاری از ناملايمات و تحمل داوری‌های ناروا موفقیت‌های بزرگی در زمان حیات او و پس از آن را رقم زد و به شهادت صاحب‌نظران و مطلعین، حوادث و رویدادهای یک‌صد سال گذشته به‌خصوص در انقلاب اسلامی و تشکیل جمهوری اسلامی و امدار مجاهدت‌های هدفمند و مقاومت و صبوری آن بزرگ است.

نهم: توجه خاص و تأکید بر رشد علمی طلاب و ترکیب‌های اخلاقی و آشنایی آنها با دانش‌های جدید و علوم مرتبط و نظارت شخصی و برنامه‌ای بر اساتید و طلاب حکایت از شناخت درست و ترسیم نقشه‌ی دقیق راه برای راهنمایی، هدایت و موفقیت آنان می‌باشد. **دهم:** عدم هراس و شجاعت و هم‌اوردی عزتمند با حکمرانان به‌خصوص رضاشاه و رام‌کردن او در حد امکان از کتاب *بالاتر* رفتار سیاسی حاج شیخ بوده است.

در مجموع باید اذعان داشت سبک زندگی علمی، تربیتی، اخلاقی، مدیریتی، اجتماعی و سیاسی حضرت حاج شیخ واجد نکات و نمادهای مهمی است که الهام‌بخش و الگو است و او را باید از مصادیق اللهم ارحم خلقائی، خداوند جانانینان مرا گرامی دار (کتاب القضاء، وسائل الشیعه باب ۸ حدیث ۵۰)، ان العلماء ورثة الانبیاء، دانشوران میراث‌دار پیامبرانند (اصول کافی جلد ۱ ص ۳۴) الفقهاء حصون الاسلام، دین‌شناسان دژهای اسلامند (اصول کافی ج ۱ ص ۴۷) شمرد و بحق، او صاحب مکتبی جامع و بنیان‌گذار بنای جدید در نظامات نظری و عملی روحانیت است و به شایستگی، پیشینیان او را «آیت‌الله مؤسس» نام برده‌اند. در توصیف شخصیت حاج شیخ تعبیر جامع و موجز از آن مرحوم آیت‌الله سیدمحمد بهبهانی است. چنان‌که حضرت آیت‌الله شبیری دام ظلّه می‌فرمایند: آقای حاج میرزا محمدحسین مسجدجامعی از آیت‌الله بهبهانی نقل می‌کردند که حضرت آیت‌الله حائری از نظر علمی مآلی سطح بالایی هستند ولی از علم ایشان بالاتر، تقوای ایشان و از تقوای حضرت آیت‌الله حائری بالاتر، اخلاق ایشان و از اخلاق ایشان بالاتر، عقل ایشان است. قم و حوزه‌ی علمیه‌ی آن در سده‌ی گذشته صرفاً یک مدرسه و نهاد عظیم و گسترده نیست، بلکه پرورشگاه و

مبلغ تفکر، منش و روشی نوین در مباحث و علوم دینی، نقش آفرینی فرهنگی و اجتماعی، مسئولیت‌پذیری و عمل‌گرایی و ورود میدانی است و این‌گونه است که حوزه‌ی قم با تأسی به مؤسس خود صاحب مکتبی متمایز از دیگر حوزه‌ها شده است.

در پایان باید یادآور شویم که نکات پیش‌گفته نیازمند بررسی و مباحثات گسترده در فضای نقادانه است و این کتاب چنین رسالتی را به عهده ندارد و تنها مروری تاریخی و روایی و گذرا به زندگی و زمانه‌ی حاج شیخ دارد که چاپ اول این کتاب در سال ۱۳۷۸ با عنوان «زندگی‌نامه و شخصیت اجتماعی - سیاسی آیت‌الله‌العظمی حاج شیخ عبدالکریم حائری (مؤسس حوزه‌ی علمیه قم)» توسط محقق گرامی آقای عمادالدین فیاضی تدوین و انتشار یافت و اینک با تحقیق و افزودن روایت‌ها و اسناد بیشتر و مطالب مفید دیگر توسط همکار گرامی جناب آقای محمدرضا تهری تکمیل شده است و با عنوان «حاج شیخ»، که در دوران حیات پُر بار ایشان به همین نام خطاب می‌شد، انتشار مجدد می‌یابد که بدین‌وسیله از محققان محترم تشکر می‌کنیم و برای مؤسس نامدار و والامقام حوزه‌ی علمیه‌ی قم و علما و تربیت‌یافتگان مرحوم این نهاد یادگار عظیم الهی و علو درجات طلب می‌کنیم و امیدواریم این خانه و بنیاد مقدس در انجام مأموریت حیاتی‌بخش خود قرین توفیقات روزافزون باشد، چنین باد. بمنّه و کرمه.

مصطفی پورمحمدی

رئیس مرکز اسناد انقلاب اسلامی